

Anna Pluszyńska

Uniwersytet Jagielloński

anna.pluszynska@uj.edu.pl

Prawa autorskie do zbiorów muzealnych – wystarczy je szanować czy należy nimi zarządzać?

Streszczenie: Artykuł przybliża raport *Zarządzanie prawami autorskimi w publicznych muzeach*, który opracowano na podstawie badań przeprowadzonych w polskich muzeach. Przedmiotem badań było wdrażanie procesu zarządzania prawami autorskimi do zbiorów muzealnych. Temat ten jest szczególnie istotny w kontekście zrównoważonego rozwoju, który zakłada określony paradygmat ładu społecznego, tj. z jednej strony gromadzenie zbiorów i ich ochrona, z drugiej upowszechnianie kolekcji zgodnie z zasadą otwartości i przeświadczeniem, że dziedzictwo kulturowe jest dobrem wspólnym. Znalazienie równowagi w sposobie realizacji misji nie jest łatwe, a przeszkodą często są prawa autorskie do dzieł.

Słowa kluczowe: prawa autorskie, zarządzanie prawami autorskimi, muzea, zbiory muzealne, udostępnianie zbiorów muzealnych

Na przełomie roku 2021/2022 w ramach projektu *Zarządzanie prawami autorskimi w publicznych muzeach* przeprowadzono badania wśród publicznych muzeów w Polsce oraz wśród odbiorców, a ich celem było ustalenie, jak w praktyce jest wdrażany proces zarządzania prawami autorskimi do zbiorów¹. Punktem wyjścia do prowadzonych badań było przeświadczenie, że prawa autorskie do zbiorów są cennym zasobem niematerialnym muzeum, który warunkuje możliwość korzystania i udostępniania zbiorów, a w konsekwencji pozwala na realizację misji publicznej instytucji kultury. Misji, będącej wyrazem zrównoważonego rozwoju, bo z jednej strony muzea powinny być bastionem dziedzictwa, które należy chronić przed zniszczeniem, skażeniem, niezrozumieniem², z drugiej strony nie mogą separować sztuki od życia. Muszą podejmować działania edukacyjne, a nawet zachęcające czy inspirujące odbiorców do działań kreatywnych i innowacyjnych³.

¹ Projekt badawczy *Zarządzanie prawami autorskimi w publicznych muzeach*, sfinansowany ze środków Priorytetowego Obszaru Badawczego Heritage w ramach programu *Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza* w Uniwersytecie Jagiellońskim. Zob. PLUSZYŃSKA, A., KONRAD, M., KOREJBA, K. *Zarządzanie prawami autorskimi w publicznych muzeach. Raport z badań* [online]. Kraków: Instytut Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2022. [Dostęp 22.07.2022]. Dostępny w: <https://kultura.uj.edu.pl/nauka/badania/prawo-autorskie-w-muzeach>.

² FOLGA-JANUSZEWSKA, D. Wprowadzenie. W: Folga-Januszewska, D., Gutowski, B. (red.). *Ekonomia muzeum*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2011, s. 12. ISBN 9788324216000.

³ Por. Museums around the world in the face of Covid-19. W: UNESCO [online]. Paryż: UNESCO, 2020. [Dostęp 22.07.2022]. Dostępny w: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530>; SANDERHOFF, M. Foreword. W: Sanderhoff, M. (red.). *Sharing is Caring. Openness and sharing in the cultural heritage sector* [online]. Kopenhaga: Statens Museum for Kunst, 2014, s. 9–12. [Dostęp 22.07.2022]. ISBN 9788792023629. Dostępny w: <https://www.smk.dk/en/article/the-sharing-is-caring-anthology/>.

Warto dodać w tym miejscu skądinąd oczywiste stwierdzenie, że regulacje prawne związane z tworzeniem utworów, korzystaniem z nich i ich ochroną wpływają na cały proces zarządzania zasobami w organizacji. Jednak intencją prowadzonych badań nie było podejmowanie dyskusji na temat reformy praw autorskich, a jedynie zdiagnozowanie wdrażania procesu zarządzania prawami autorskimi w obecnym stanie prawnym.

Wagę praw autorskich w muzeach podkreśla od wielu lat Światowa Organizacja Własności Intelektualnej (World Intellectual Property Organization, WIPO), akcentując ich rolę w procesie zarządczym⁴. Zasadniczą kwestią w procesie zarządzania prawami autorskimi jest zmiana aktywów intelektualnych w wyniki finansowe lub inne profity, jak np. społeczne relacje, otwartość, współpraca. Z punktu widzenia instytucji muzealnych istotą zarządzania jest koordynowanie wykorzystania praw autorskich do zbiorów dla osiągnięcia określonych celów. Celowe zarządzanie własnością intelektualną polega na przyjęciu odpowiednich rozwiązań prawnych, technicznych i komunikacyjnych, z uwzględnieniem misji instytucji, potrzeb zespołu oraz efektu, jaki instytucja chce osiągnąć u odbiorców⁵.

Z prowadzonych badań w ramach projektu *Zarządzanie prawami autorskimi w publicznych muzeach* wynika, że pracownicy muzeów są świadomi roli praw autorskich jako niezbędnego zasobu będącego w dyspozycji instytucji, nie tyle ułatwiającego, co przede wszystkim umożliwiającego niektóre działania, szczególnie te związane z udostępnianiem (np. w internecie), udzielaniem zezwoleń osobom trzecim na korzystanie ze zbiorów, zwielokrotnianiem czy pracami wydawniczymi i marketingowymi. Mimo znaczenia praw autorskich temat ten jest jednak traktowany pobocznie. Działania podejmowane przez muzea nie mają charakteru strategicznych rozwiązań. Częściej opracowywane są procedury np. kupna-sprzedaży, rzadziej jest to przemyślana polityka będąca głównym narzędziem zarządzania prawami autorskimi w publicznych muzeach. Ten stan rzeczy zdaniem pracowników muzeów wynika z braku woli kadry zarządzającej do podejmowania decyzji regulujących proces zarządzania prawami autorskimi do zbiorów. Znamienna jest wypowiedź jednego respondenta: *Mam wrażenie, że kwestia praw autorskich nie była nigdy tematem, którym Dyrekcja chciałaby zająć się globalnie i wytyczyć oraz wdrożyć procedury i schematy postępowania. Temat bywa gorący przy bieżących wystawach/wydarzeniach, a po nich cichnie*⁶. Ponadto zdaniem badanych wieloletnie zaniedbania związane z nabywaniem praw autorskich, niedofinansowanie publicznych instytucji kultury, czaso- i kosztochłonny proces digitalizacji oraz różne obszary ryzyka związane z udostępnianiem zbiorów, a także brak czasu, deficyt kadrowy i braki kompetencyjne sprawiają, że proces zarządzania prawami autorskimi w muzeach ma charakter marginalny.

⁴ Zob. PANTALONY, R.E. *WIPO Guide on managing intellectual property for museums*. Genewa: WIPO, 2007. ISBN 9789280516395; PANTALONY, R.E. *Managing intellectual property for museums. Guide* [online]. Genewa: WIPO, 2013. [Dostęp 22.07.2022]. ISBN 9789280524314. Dostępny w: <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=166>.

⁵ PLUSZYŃSKA, A. Copyright management by contemporary art exhibition institutions in Poland: Case study of the Zachęta National Gallery of Art. *Sustainability* [online]. 2020, vol. 12, nr 11, 4498. [Dostęp 22.07.2022]. ISSN 2071-1050. Dostępny w: <https://doi.org/10.3390/su12114498>.

⁶ PLUSZYŃSKA, A., KONRAD, M., KOREJBA, K., dz. cyt.

Muzea, nabywając dzieło do kolekcji, mają przede wszystkim prawo własności do egzemplarza, ale to właśnie status prawno-autorski danego dzieła przekłada się na możliwość korzystania z tego egzemplarza⁷. Tymczasem nieco ponad połowa badanych publicznych muzeów wskazuje, że 1–20% zbiorów będących własnością tych instytucji ma nieznaną status prawno-autorski. Podobna liczba muzeów deklaruje, że 1–20% zbiorów to tzw. dzieła osierocone, których prawa majątkowe jeszcze nie wygasły, ale nie ma możliwości kontaktu z właścicielem. Z kolei niemal co czwarta instytucja jest właścicielem 21–40% zbiorów, do których prawa autorskie jeszcze nie wygasły i muzeum nie posiada praw majątkowych do tych obiektów.

Fakt, że muzea mają obiekty, których status prawno-autorski nie jest w pełni uregulowany jest przeszkodą w realizacji misji instytucji. Z badań wynika, że ten stan rzeczy ma jednak swoje przyczyny. Muzea zmagają się z licznymi trudnościami, próbując pozyskać majątkowe prawa autorskie do nowych lub posiadanych już obiektów. Jedną z większych trudności jest nawiązanie kontaktu z właścicielami praw autorskich, ale także niewiedza na temat praw autorskich. Świadczy o tym przykładowa wypowiedź: *Problemem jest przede wszystkim brak kontaktu z dysponentem praw, co ma różne przyczyny. Czasem to jest po prostu brak adresu, czasem brak wiedzy o osobach spadkobierców. Czasem to też jest niewiedza oferentów co do podmiotu praw. Kilukrotnie spotkałam się z sytuacją, kiedy osoba była przeświadczona o tym, że to ona może wyrazić zgodę na korzystanie czy udzielać licencji, podczas gdy nie było takich postępowań, po dokładniejszym przyjrzeniu się sprawie – ze zwykłego takiego niezrozumienia istoty praw autorskich. Problemem jest także brak udokumentowania tych praw. Czasem wiemy o tym, że mamy do czynienia ze spadkobiercami, ale nie mają oni przeprowadzonego postępowania spadkowego*⁸.

Z badań wynika, że niejasny status prawny obiektów oraz obawy przed konsekwencjami naruszenia praw autorskich to z kolei najczęstsze przeszkody w upowszechnianiu zbiorów, szczególnie w internecie. Choć pracownicy zgodni są co do tego, że udostępnianie zbiorów w sieci przynosi liczne korzyści, to jednocześnie identyfikują różnorodne obszary ryzyka z tym związane np. z działaniami odbiorców, jak chociażby obawa przed powtórny wykorzystaniem dzieł z pominięciem oznaczenia autorstwa czy instytucji jako źródła. Zdaniem respondentów udostępnianie zbiorów niesie ze sobą także ryzyko nierzetelnego korzystania z treści oraz modyfikacji utworów i ich dalszego rozpowszechniania.

Pracownicy muzeów wskazują różne bariery w zarządzaniu prawami autorskimi w muzeach. Warto w tym miejscu wymienić szczególnie dwie: niedostateczne kompetencje prawne kadry w zakresie nabywania praw czy udostępniania zbiorów, a także niejasność przepisów prawa autorskiego. W Polsce już od kilku lat podnoszony jest argument, że poczucie niepewności związane z prawem autorskim, nie pozwala w pełni wykorzystać potencjału zas-

⁷ PLUSZYŃSKA, A. Copyright management in museums: Expediency or necessity? *Museum International* [online]. 2021, vol. 73, nr 3–4, s. 132–143. [Dostęp 22.07.2022]. ISSN 1468-0033. Dostępny w: <https://doi.org/10.1080/13500775.2021.2016281>.

⁸ PLUSZYŃSKA, A., KONRAD, M., KOREJBA, K., dz. cyt.

bów instytucji⁹. Na to wszystko nakłada się brak dodatkowych kompetencji kadr kultury w zakresie prawa autorskiego i wolnych licencji¹⁰. Niepewność i obawa o to, że np. udostępniając treści w internecie pracownicy muzeum złamią prawo, odbija się negatywnie na odbiorcach. Instytucje bowiem, obawiając się ryzyka procesowego, pewnych działań w ogóle nie podejmują. *Tym samym ograniczony zostaje powszechny dostęp społeczeństwa do zasobów kultury, który instytucje wystawiennicze, zgodnie ze swoją misją gromadzenia i udostępniania dziedzictwa kulturowego, powinny zapewnić*¹¹. Przywołane argumenty oraz wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają, że obecnie nie wystarczy działać z poszanowaniem prawa autorskiego do zbiorów, ale należy podjąć wysiłek, by tymi zasobami niematerialnymi świadomie zarządzać. Zarządzanie prawami autorskimi nie jest jedynie potrzebą chwili, ale koniecznością dzisiejszych czasów¹².

Podsumowując wyniki badań, można sformułować kilka kluczowych rekomendacji, od których instytucje muzealne mogłyby zacząć:

1. Istotne jest opracowanie wewnętrznej polityki zarządzania prawami autorskimi uwzględniającej możliwości danego muzeum oraz potrzeby jego otoczenia wewnętrznego i zewnętrznego. Ważne, by w proces formułowania jej treści zaangażować pracowników różnych działów. W dalszej kolejności należy opracować wewnętrzne procedury, które powinny zawierać informacje, kto, kiedy i jak zamierza tę politykę wdrażać.
2. Należy wyznaczyć (a może dodatkowo zatrudnić) osobę odpowiedzialną za koordynację procesu wdrażania polityki zarządzania prawami autorskimi.
3. Należy organizować regularne szkolenia dotyczące praw autorskich, skierowane do pracowników różnych działów, szczególnie działu zbiorów, inwentarzy, organizacji wystaw, kadry zarządzającej, działu digitalizacji, edukacji i marketingu.

Niemożliwe wydaje się udzielenie uniwersalnych rad, jak zarządzać prawem autorskim, by w sposób zrównoważony realizować misję instytucji, ponieważ wdrożenie procesu powinno uwzględniać wyjątkowość zbiorów oraz możliwości i potrzeby danej instytucji. Nie ulega jednak wątpliwości, że opracowanie polityki wymaga przemyślanego, skoordynowanego i zaplanowanego działania, opartego także na rzetelnych badaniach np. publiczności. Ponadto

⁹ Zob. BOSOMTWE, O., BUCHNER, A., JANUS, A., WIERZBICKA, M., WILKOWSKI, M. *Dobro wspólne. Pasja i praktyka. Cyfrowe zasoby kultury w Polsce* [online]. Warszawa: Fundacja Centrum Cyfrowe, 2018. [Dostęp 22.07.2022]. Dostępny w:

https://ngoteka.pl/bitstream/handle/item/363/raport_DobroWsp%C3%B3lnePasjaiPraktyka.pdf?sequence=3;

BUCHNER, A., JANUS, A., KAWĘCKA, D., ZANIEWSKA, K. *Otwartość w instytucjach kultury. Raport z badań* [online]. Warszawa: Fundacja Centrum Cyfrowe, 2015. [Dostęp 22.07.2022]. ISBN 9788364847929. Dostępny w: <https://ngoteka.pl/bitstream/handle/item/287/open%20glam%20raport%20net.pdf?sequence=3>.

¹⁰ BUCHNER, A., URBAŃSKA, A., WIERZBICKA, M., JANUS, A., CETERA, N. *Kultura w pandemii. Doświadczenie polskich instytucji kultury* [online]. Warszawa: Fundacja Centrum Cyfrowe, 2021. [Dostęp 22.07.2022].

Dostępny w: https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2021/04/Raport_Kultura_w_pandemii.pdf.

¹¹ RYMAR, H., SMOTER, Z., SZCZEPAŃSKA, B., TARKOWSKI, A., URBAN, D., ZAWADZKA, Z., MEJZNER, M. *Prawne aspekty digitalizacji i udostępniania zbiorów muzealnych przez internet* [online]. Warszawa: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, 2014, s. 5. [Dostęp 22.07.2022]. ISBN 9788364889011. Dostępny w: https://www.nimoz.pl/files/publications/47/Prawne_aspekty_digitalizacji_i_udostepniania_NIMoz_2014.pdf.

¹² PLUSZYŃSKA, A. Copyright management in museums... dz. cyt., s. 132–143.

jest to proces wymagający czasu i zaangażowania pracowników różnych działów organizacji, bo jak wynika z dotychczasowych badań, miarą sukcesu często jest czynnik ludzki, przyjęte wartości i ideały¹³.

Bibliografia:

1. BOSOMTWE, O., BUCHNER, A., JANUS, A., WIERZBICKA, M., WILKOWSKI, M. *Dobro wspólne. Pasja i praktyka. Cyfrowe zasoby kultury w Polsce* [online]. Warszawa: Fundacja Centrum Cyfrowe, 2018. [Dostęp 22.07.2022]. Dostępny w: <https://nck.pl/badania/raporty/dobro-wspolne-pasja-i-praktyka-cyfrowe-zasoby-kultury-w-polsce->.
2. BUCHNER, A., JANUS, A., KAWĘCKA, D., ZANIEWSKA, K. *Otwartość w instytucjach kultury. Raport z badań* [online]. Warszawa: Fundacja Centrum Cyfrowe, 2015. [Dostęp 22.07.2022]. ISBN 9788364847929. Dostępny w: <https://ngoteka.pl/bitstream/handle/item/287/open%20głam%20raport%20net.pdf?sequence=3>.
3. BUCHNER, A., URBAŃSKA, A., WIERZBICKA, M., JANUS, A., CETERA, N. *Kultura w pandemii. Doświadczenie polskich instytucji kultury* [online]. Warszawa: Fundacja Centrum Cyfrowe, 2021. [Dostęp 22.07.2022]. Dostępny w: https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/sites/16/2021/04/Raport_Kultura_w_pandemii.pdf.
4. FOLGA-JANUSZEWSKA, D. Wprowadzenie. W: Folga-Januszevska, D., Gutowski, B. (red.). *Ekonomia muzeum*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2011, s. 11–16. ISBN 9788324216000.
5. GRABOWSKA, K. Institute for Open Leadership – pocztówka z Kapsztadu. W: *Centrum Cyfrowe* [online]. Warszawa: Fundacja Centrum Cyfrowe, 2016. [Dostęp 22.07.2022]. Dostępny w: <https://centrumcyfrowe.pl/czytelnia/pocztowka-z-kapsztadu-institute-for-open-leadership-runda-2/>.
6. Museums around the world in the face of Covid-19. W: *UNESCO* [online]. Paryż: UNESCO, 2020. [Dostęp 22.07.2022]. Dostępny w: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530>.
7. PANTALONY, R.E. *Managing intellectual property for museums. Guide* [online]. Genewa: WIPO, 2013. [Dostęp 22.07.2022]. ISBN 9789280524314. Dostępny w: <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=166>.
8. PANTALONY, R. E. *WIPO Guide on managing intellectual property for museums*. Genewa: WIPO, 2007. ISBN 9789280516395.
9. PLUSZYŃSKA, A. Copyright management by contemporary art exhibition institutions in Poland: Case study of the Zachęta National Gallery of Art. *Sustainability* [online]. 2020, vol. 12, nr 11, 4498. [Dostęp 22.07.2022]. ISSN 2071-1050. Dostępny w: <https://doi.org/10.3390/su12114498>.
10. PLUSZYŃSKA, A. Copyright management in museums: Expediency or necessity? *Museum International* [online]. 2021, vol. 73, nr 3–4, s. 132–143. [Dostęp 22.07.2022]. ISSN 1468-0033. Dostępny w: <https://doi.org/10.1080/13500775.2021.2016281>.
11. PLUSZYŃSKA, A., KONRAD, M., KOREJBA, K. *Zarządzanie prawami autorskimi w publicznych muzeach. Raport z badań* [online]. Kraków: Instytut Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2022. [Dostęp 22.07.2022]. Dostępny w: <https://kultura.uj.edu.pl/nauka/badania/prawo-autorskie-w-muzeach>.
12. RYMAR, H., SMOTER, Z., SZCZEPAŃSKA, B., TARKOWSKI, A., URBAN, D., ZAWADZKA, Z., MEJZNER, M. *Prawne aspekty digitalizacji i udostępniania zbiorów muzealnych przez internet* [online]. Warszawa: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, 2014. [Dostęp 22.07.2022]. ISBN 9788364889011. Dostępny w: https://www.nimoz.pl/files/publications/47/Prawne_aspekty_digitalizacji_i_udostepniania_NIMOZ_2014.pdf.

¹³ PLUSZYŃSKA, A. Copyright management by contemporary art exhibition institutions in Poland: Case study of the Zachęta National Gallery of Art. *Sustainability* [online]. 2020, vol. 12, nr 11, 4498. [Dostęp 22.07.2022]. ISSN 2071-1050. Dostępny w: <https://doi.org/10.3390/su12114498>.

13. SANDERHOFF, M. Foreword. W: Sanderhoff, M. (red.). *Sharing is Caring. Openness and sharing in the cultural heritage sector* [online]. Kopenhaga: Statens Museum for Kunst, 2014, s. 9–12. [Dostęp 22.07.2022]. ISBN 9788792023629. Dostępny w: <https://www.smk.dk/en/article/the-sharing-is-caring-anthology/>.

PLUSZYŃSKA, A. Prawa autorskie do zbiorów muzealnych – wystarczy je szanować czy należy nimi zarządzać? *Biuletyn EBIB* [online]. 2022, nr 4(205), Compliance w instytucjach publicznych – zgodność funkcjonowania z przepisami prawa. [Dostęp 25.08.2022]. ISSN 1507-7187. Dostępny w: <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/817>.